

ФОРМУВАННЯ У МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ЗАПАСУ ПРОФЕСІЙНОЇ НАДІЙНОСТІ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ

Стаття присвячена актуальній проблемі формування у осіб, які проходять підготовку як майбутні офіцери запасу за військово-обліковими спеціальностями, професійно значущої якості особистості – професійної надійності в екстремальних умовах. Обґрунтовано необхідність формування у майбутніх офіцерів запасу означеної якості особистості. Розкрито сутність понять «професійна придатність», «професійна надійність». Визначено, що професійна надійність офіцерів запасу – це інтегральна характеристика властивостей особи, що відображає здатність цієї особи до професійної діяльності. Її формування є складним і багатофакторним процесом ускладнення структури через збільшення кількісного і якісного вмісту її елементів. Елементами професійної надійності працівників військових та правоохоронних структур, отже, майбутніх офіцерів запасу, є такі: професійна мотивація як сукупність спонук, адекватних системі професійної діяльності; суб'єктивний досвід як сукупність пізнавально-емоційно-тимчасових елементів адекватної діяльності; підсистема професійно значущих якостей як динамічних меж особи, що відповідають вимогам певної професії. Визначено фактори, що впливають на рівень сформованості професійної надійності майбутніх офіцерів запасу. Зазначено, що самоконтроль і саморегулювання є механізмами професійної надійності людини. Визначено критерії оцінювання рівня сформованості професійної надійності майбутніх офіцерів запасу, а також критерії ефективності означеного процесу. Основними напрямками формування професійної надійності майбутніх офіцерів запасу є такі: вдосконалення відбору; перебудова виховного процесу на основі принципів екстремальності, наочної спрямованості й адекватності. Основа цього процесу можуть складати такі види діяльності: а) тренінг як систематичний процес зміни поведінки майбутніх працівників для найкращого досягнення мети діяльності; б) впровадження в професійну підготовку системи засобів залучення працівників до самовиховання професійно важливих якостей.

Ключові слова: надійність, професійна надійність, офіцери запасу, екстремальні умови, професійна підготовка.

Одним із завдань, що стоять перед державою, у всі часи було підвищення рівня підготовленості кожного військового спеціаліста до виконання службових обов'язків та удосконалення військово-професійної підготовки. Виконання означених завдань потребує, зокрема, підвищення ефективності функціонування системи підготовки військових спеціалістів, що діє в освітніх закладах України, та накопичення резервів спеціалістів, що необхідні для особливого періоду.

У Генштабі України вважають, що ресурс людей, які мають базову підготовку, можна і треба використовувати. З огляду на це особлива увага приділяється підготовці офіцерів запасу, які мають високу військову кваліфікацію за військово-обліковими спеціальностями.

У Харківському національному університеті внутрішніх справ підготовка офіцерів запасу відбувається у рамках таких військово-облікових спеціальностей: «Соціальна психологія», «Психологія». Після закінчення навчання випускники одержують військове звання молодшого лейтенанта запасу.

Однією з важливих особливостей професійної діяльності офіцерів є те, що вона часто відбувається у складних екстремальних умовах. Ефективність і результативність цієї діяльності детермінується багатьма факторами, в тому числі і сформованістю професійної надійності як якості особистості. Тобто до професійних знань офіцерів належать також і знання про екстремальні ситуації, їх вплив на психологічний стан людей та їх реакції, способи, прийоми і методи саморегулювання та впливу на інших людей. До професійних умінь належать уміння аналізувати складні та екстремальні ситуації, передбачати реакції на подразники і поведінку свою та інших людей, а також управляти власними діями і діями оточуючих і забезпечувати виконання поставлених службових завдань. Таким чином, однією з важливих професійних якостей, що має бути сформована у майбутніх офіцерів запасу, є професійна надійність.

Українські дослідники, зокрема В. Бодров, К. Гуревич, В. Дружинін, А. Косов, дійшли висновку, що основою професійної придатності працівників є сукупність якостей, необхідних для виконання певного виду професійної діяльності, а професійна надійність визначається особливостями їхньої діяльності, що потребує прийняття і реалізації рішень. Деякі питання щодо вибору стилю поведінки в екстремальних умовах майбутніми правоохоронцями розглядала Т. Білоус.

Частиною загальної проблеми формування професійної надійності фахівців, що потребує вирішення, досі залишається питання про особливості та шляхи формування у майбутніх офіцерів запасу професійної надійності в екстремальних умовах як професійно значущої якості особистості.

Мета нашої статті полягає в тому, щоб розкрити сутність формування у майбутніх офіцерів запасу професійної надійності під час їхньої діяльності в екстремальних умовах та виявити основні елементи, що визначають процес формування та розвитку означеної якості особистості.

Нині у науковій літературі майже не розглядаються питання професійного добору та виявлення професійної придатності фахівців до конкретних видів діяльності. К. Гуревич зазначає: «Професійна придатність і надійність, попри близькість, не повинні ототожнюватися. Перша говорить про можливість, друга – про їх реалізацію. Кожна з цих індивідуальних характеристик має свої відмінні риси» [2, с. 213]. В. Бодров вважає,

що професійна придатність людини визначається «<...>співвідношенням вимог професії до індивідуальних можливостей людини, має конкретний об'єкт реалізації – систему «людина – професія», тобто певну категорію людей, вид діяльності, етап професіоналізації, а також вона відображає стан, ступінь розвитку сукупності індивідуальних якостей людини (риса особистості, здібності, мотивація, фізичний стан, професійна підготовленість тощо) та є динамічною властивістю системи «людина – професія» [1, с. 10]. Сутність категорії професійної придатності відображає таке: вибір діяльності (професії), яка відповідає здібностям і прихильностям майбутнього працівника; задоволення інтересу до обраної професії і задоволеність результатом та процесом конкретної діяльності; міру оцінки здатності та готовності до діяльності, ступінь безпеки виконання професійних функцій, ефективності, надійності; прояв професійного і соціального самовизначення особистості, її самоствердження, самовдосконалення в процесі діяльності [3]. Отже, професійна придатність – це сукупність якостей працівників, необхідних для виконання певного виду професійної діяльності. З позиції формування таких якостей всі професії можна розділити на два типи. До професій першого типу відносять ті, для яких професійні якості може здобути людина з особливими індивідуальними рисами, а до професій другого типу – ті, з професійними вимогами яких може впоратися будь-яка людина [4].

У психолого-педагогічній літературі поняття «професійна надійність» досить часто ототожнюється з ефективністю діяльності людини, тобто зі здатністю вирішувати покладені на неї задачі своєчасно і точно протягом заданого часу (надійно) і з мінімальними витратами сил, засобів, енергії та матеріалів [4, с. 5]. Обираються такі критерії ефективності: своєчасність – виконання поставленого перед людиною завдання у відведений для цього час; точність (безпомилковість) – здатність виконувати поставлене завдання без помилок, оптимально чи в межах встановлених відхилень; надійність – збереження здатності виконувати поставлене завдання точно і своєчасно протягом заданого часу (робочого дня, в особливих ситуаціях тощо); витрата сил – кількість енергії (фізичної, психічної), що витрачається людиною в процесі трудової діяльності, а також швидкість поновлення вихідного рівня її працездатності.

Надійність – це сукупна професійна якість, що є властивістю системи (чи її окремих частин), яка визначається через категорію станів, а стан оцінюється тим, наскільки на даний момент людина або система управління відповідає вимогам, що пред'являються [5, с. 98]. Професійна надійність майбутніх офіцерів запасу визначається як така якість людини, яка характеризує здатність останньої безвідмовно виконувати діяльність протягом певного проміжку часу при заданих умовах або здатність зберігати потрібну якість у встановлених умовах протягом заданого часу. У різних конкретних випадках залежно від умов і методів роботи, від змісту діяльності надійність спеціалістів характеризується різними величинами. Вона детермінується індивідуальними особливостями людини, рівнем її підготовки та іншими факторами. Проблема професійної надійності – це проблема ефективного формування професійно важливих якостей, зумовлених певним видом діяльності. Забезпечення високої якості професійної діяльності значною мірою визначається рівнем надійності її суб'єкта. На рівень сформованості професійної надійності майбутніх офіцерів запасу впливає і ступінь розвитку їхніх професійно важливих якостей та стан функціональних систем організму. Отже, актуальність проблеми формування професійної надійності в екстремальних умовах майбутніх офіцерів запасу визначається особливостями їхньої діяльності, що потребує прийняття і реалізації рішень, а також уміння регулювати свої емоції і управляти поведінкою.

Серед психологічних механізмів, що забезпечують надійність професійної діяльності, фундаментальна роль належить самоконтролю (Г. Никіфоров). Самоконтроль є найважливішою ланкою самоврядності, оскільки кожен етап управління – від постановки мети до реалізації прийнятого рішення – неможливий без контролю. Окремим прикладом самоврядності є саморегулювання. Отже, можна вважати, що самоконтроль є найважливішим компонентом саморегулювання, а саморегулювання є психологічним механізмом професійної надійності людини. Оскільки саморегуляція пронизує всі психічні явища, які притаманні людині, то можливим є розгляд саморегуляції як інтегральної особистісно-діяльнісної характеристики майбутніх працівників, зокрема й майбутніх офіцерів запасу, як безпосереднього показника їхнього професійного розвитку, професійної зрілості, що проявляється у всіх компонентах професійної компетентності. Професійна підготовка майбутніх офіцерів запасу має передбачати розвиток у них саморегуляції як психологічного механізму, що забезпечує надійність їхньої професійної діяльності.

Надійність є сукупною якістю, властивістю людини, що зумовлена її спрямованістю на професійну діяльність, професійною підготовленістю і досвідом. Для вирішення проблеми професійної надійності майбутніх офіцерів запасу потрібно залучати інформацію про ступінь розвинутої і вираження важливих для даних професій особливостей особистості, до яких належать такі: анатомо-фізіологічні, психомоторні й інтелектуальні фактори, властивості і риси характеру.

Враховуючи соціальне і військове призначення майбутньої професійної діяльності офіцерів запасу і специфіку вирішуваних завдань, слід визнати необхідним виділення й аналіз чинників, які направляють, спонукають і регулюють активність саме майбутніх працівників, особливо в екстремальних умовах, та складають особливу сутність професійної надійності військових та правоохоронців. Ці показники визначають критерії оцінювання рівня сформованості професійної надійності офіцерів запасу, якими є критерії професійної вмотивованості особи та критерії адекватності суб'єктивного досвіду. На зазначеній основі і базується динамічна система діагностики рівня сформованості професійної надійності військових і правоохоронців. Осно-

вою діагностичної системи рівня сформованості професійної надійності офіцерів є оперативний процес спостереження, виявлення рівня професійної надійності працівників і визначення відповідності вимогам професійної діяльності. Критеріями ефективності і результативності управління формуванням професійної надійності офіцерів можуть слугувати виявлені в ході дослідження показники, а саме: задоволеність працею, особиста мотивація працівників, дотримання закону, самооцінка працівників, авторитет керівника, результативність діяльності працівників, наявність трудових конфліктів, плинність кадрів тощо.

Існують такі основні напрями формування професійної надійності майбутніх офіцерів запасу: вдосконалення відбору; перебудова виховного процесу на основі принципів екстремальності, наочної спрямованості й адекватності. Основу цього процесу можуть складати такі дії: а) тренінг як систематичний процес зміни поведінки майбутніх працівників для найкращого досягнення мети діяльності; б) впровадження в професійну підготовку системи засобів залучення працівників до самовиховання професійно важливих якостей.

Загалом застосування цих заходів може забезпечити формування у тих, хто навчається, професійної компетентності, професійних умінь і навичок, професійної мотивації (розвиток професійної надійності у майбутніх офіцерів запасу).

Висновки. Таким чином, можна дійти висновку, що професійна придатність є передумовою того, що у процесі професійної підготовки майбутніх офіцерів запасу їхня професійна надійність набуде потрібного рівня сформованості.

Професійна надійність офіцерів запасу – це інтегральна характеристика властивостей особи, що відображає здатність цієї особи до професійної діяльності. Її формування є складним, багатофакторним процесом ускладнення структури через збільшення кількісного і якісного вмісту її елементів. Є такі елементи професійної надійності працівників військових та правоохоронних структур: професійна мотивація як сукупність спонук, адекватних системі професійної діяльності; суб'єктивний досвід як сукупність пізнавально-емоційно-тимчасових елементів адекватної діяльності; підсистема професійно значущих якостей як динамічних меж особи, що відповідають вимогам певної професії.

Тому вважаємо, що перспективним напрямом є дослідження формування у майбутніх офіцерів запасу професійної надійності в екстремальних умовах, що передбачає посилення вимог під час відбору на навчання на військових кафедрах, формування високої професійної вмотивованості, накопичення суб'єктивного досвіду, розвиток професійно значущих якостей особи, інформаційне забезпечення процесу підготовки до професійної діяльності.

Використана література:

1. Бодрова В. А. Практикум по дифференциальной психодиагностике профессиональной пригодности : учебное пособие / под общ. ред. В. А. Бодровой. Москва, ПЕР СЭ, 2003. 768 с.
2. Гуревич К. М. Профессиональная пригодность и основные свойства нервной системы. Москва : Наука, 1970. 272 с.
3. Елисеев О. П. Практикум по психологии личности. Санкт-Петербург : Питер, 2000. 560 с.
4. Косов А. М., Федоров А. А., Житницкий М. И. Психолого-педагогические основы системы управления качеством обучения и формирования профессиональной пригодности. Ленинград, 1982. С. 94.
5. Логачов М. Г. Психологічна підготовка особового складу спеціальних підрозділів ОВС до дій в екстремальних ситуаціях : автореф. дис. ... канд. псих. наук : 19.00.06. Харків, 2001. 184 с.

References:

1. Bodrova V. A. (2003) Praktikum po differentsial'noy psikhodiagnostike professional'noy prigodnosti: Ucheb. posobiye / Pod obshch. red. V. A. Bodrova. [Workshop on differential psychodiagnostics of professional suitability: Textbook. allowance] Moskva, PER SE. 768 s.
2. Gurevich K. M. (1970) Professional'naya prigodnost' i osnovnyye svoystva nervnoy sistemy. [Professional fitness and basic properties of the nervous system.] Moskva : Nauka. 272 s.
3. Yeliseyev O. P. (2000) Praktikum po psikhologii lichnosti [Workshop on personality psychology] Sankt-Peterburg : Peter. 560 s.
4. Kosov A. M., Fedorov A. A., Zhitnitskiy M. I. (1982). Psikhologo-pedagogicheskiye osnovy sistemy upravleniya kachestvom obucheniya i formirovaniya professional'noy prigodnosti [Psychological and pedagogical foundations of the quality management system of education and the formation of professional suitability]. Leningrad. S. 94.
5. Logachov M. G. (2001) Psikhologichna pidgotovka osobovogo skladu spetsial'nikh pidrozdiliv OVS do diy v yekstremal'nikh situatsiyakh: avtoref. dis. na zdobuttya nauk. stupenya kand. psikh. nauk : 19.00.06. [Psychological training of a special warehouse of special supply and emergency response teams up to days in extreme situations: abstract dis. on the health sciences. Candidate degree psycho. Sciences: special. 19.00.06.] Khar'kov. 184 s. [in Ukrainian]

Tyurina V. O. Formation of future reserve officers professional reliability in extreme conditions

The article is devoted to the urgent problem of the formation of persons who are trained as future reserve officers in military specialties, professionally significant personality quality – professional reliability in extreme conditions. The necessity of forming a reserve of the indicated personality quality among future officers is substantiated. The essence of concepts is revealed: professional suitability, professional reliability. It is shown that the professional reliability of reserve officers is an integral characteristic of personality traits, reflecting the ability of a given person to carry out professional activities. Its formation is a complex, multifactor process of complicating the structure by increasing the quantitative and qualitative content of its elements. The elements of professional reliability of employees of military and law enforcement agencies, and, consequently, of future reserve officers, are the following: professional motivation as a set of motives adequate to the system of professional activity; subjective experience as a set of cognitively emotional-temporal elements of adequate activity; a subsystem of professionally significant

qualities, as dynamic personality traits that meet the requirements of a particular profession. The factors affecting the level of formation of professional reliability of future reserve officers are identified. It is shown that self-control and self-regulation are mechanisms of professional reliability of a person. Criteria for assessing the level of formation of professional reliability of future reserve officers are determined, as well as criteria for the effectiveness of this process. The main directions of the formation of professional reliability of future reserve officers are: improving selection; restructuring of the educational process on the basis of the principles of extremeness, visual orientation and adequacy. The basis of this process can be: a) training as a systematic process of changing the behavior of future employees to best achieve the goals of the activity; b) the introduction in vocational training of a system of ways to attract employees to self-education of professionally important qualities.

Key words: *reliability, professional reliability, reserve officers, extreme conditions, professional training.*